

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ САМООЦІНКИ ФІЗИЧНОГО «Я» ШКОЛЯРІВ РІЗНОГО ВІКУ

Марченко Оксана

Полтавський університет економіки і торгівлі

Аннотация

Цель данной статьи: исследовать гендерные отличия самоописания физического развития школьников. В научном эксперименте приняли участие школьники 5-11 классов (n = 365), среди них юношей – 177 человек, девушек – 188 человек. Исследовался индивидуальный профиль физического «Я» личности. Полученная нами в результате проведенного эксперимента информация о самооценке физического развития школьников, позволяет утверждать об определенном влиянии гендерных стереотипов на самооценку школьников. Также нам удалось установить некоторые гендерные особенности в отношении школьников к своему физическому «Я». Выводы: Результаты научного эксперимента свидетельствуют о завышенном уровне представлений о своей физической подготовленности как у юношей и девушек. Сравнивая результаты самоописания, можно утверждать, что по многим показателям самооценка физических способностей у юношей выше, чем у девушек, но она становится более дифференцированной у девушек с возрастом.

Ключевые слова: школьники, гендер, гендерные различия, физическое «Я», самописание физического развития, физическое воспитание, физическая культура, юноши, девушки, корреляционная связь, самооценка физического развития.

Annotations

Objective: to study gender peculiarities and differences in self-description of physical development of schoolchildren. Material: The study involved schoolchildren of 5-11 grades (n = 365), among them: young men - 177, girls - 188. Correlation analysis of self-description of subjective indexes of physical development of schoolchildren has been conducted. Results: Using the results of the testing “Self-description of physical development” correlation analysis of subjective indexes of physical development of respondents - pupils of different ages was conducted. It was found out that the correlational connection of indicators of self-description of the physical development of respondents of all ages have certain gender differences. We found that general self-esteem of boys of primary school age is affected by more indicators than of the girls. Young men associate with their own self-esteem and physical qualities: coordination and flexibility. Girls associate their health with physical activity and their own physical abilities. Conclusions: The results of a scientific experiment give us the right to assert the existence of gender differences in correlation connections between indicators of self-description of respondents of different ages. . Analysis of the results of our study and research of domestic and foreign authors indicate the existence of a problem of gender stereotypes and

imbalance in physical education of adolescents, as reflected in the results of our scientific experiment.

Key words: schoolchildren, gender, gender differences, physical “I”, self-description of physical development, physical education, physical culture, boys, girls, correlational connection, self-assessment of physical development.

Постановка проблеми.

Гендерна політика та освіта – взаємозв'язані напрями державної політики щодо розвитку людського потенціалу та економічного розвитку держави. У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні увагу акцентовано на необхідності вивчення та осмислення різних аспектів гендерної проблематики, зокрема, формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді.

Важливу роль у вирішенні нагальних проблем гендерного підходу у фізичному вихованні відіграють уроки фізичної культури, які за умови підвищення якості, ефективності й доступності фізкультурної освіти, змін у змісті програмного матеріалу з фізичної культури, організації навчально-виховного процесу, диференціації та індивідуалізації вибору засобів і методів навчання й виховання, змогли б більшою мірою враховувати схильності, здібності та інтереси учнів різної статі [4]

Аналіз ступеня дослідження проблеми гендерного підходу до фізичного виховання школярів, дозволив визначити суперечності між об'єктивною соціальною та особистісною значущістю гендерного підходу та відсутністю науково – обґрунтованих умов його реалізації в загально-освітніх навчальних закладах. Водночас, проведений нами аналіз наукових джерел не виявив цілісних наукових досліджень щодо зазначеної тематики, що і обґрунтовує наше наукове дослідження, яке проходить в декілька етапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками спостерігається зростання кількості наукових досліджень, присвячених гендерній освіті та гендерній педагогіці [1,5,6,13].

Завдання виховання та освіти з огляду на гендерну проблематику визначено в працях Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Татарінцевої та ін. Понятійно-категоріальний

апарат гендерного виховання представлено в наукових розвідках Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравця, А. Мудрика, Л. Штильової, С. Вихор, А. Шевченко [6,13]. З'ясуванню соціальних і культурних чинників формування інтересу дітей і підлітків до занять фізичною культурою присвячено роботи, О. Бабешка, Г. Безверхньої, А. Москальової [1] та інших науковців. Відомо, що вирішення завдань фізичного розвитку дитини потребує системного підходу, невід'ємною складовою якого має бути гендерний підхід.

На початку нашого дослідження ми вивчали гендерні особливості ціннісних орієнтацій школярів у сфері фізичної культури і спорту та визначали взаємозв'язок між потребою – мотиваційною сферою та психологічною статтю підлітків [7,8,9]. На цьому етапі дослідження визначаємо особливості самоопису фізичного розвитку школярів і взаємозв'язок показників фізичного «Я» із загальною самооцінкою.

Самооцінкою психологи називають ставлення індивіда до себе, яке складається поступово та проявляється у схваленні або несхваленні себе як особистості або окремих рис характеру та особистісних якостей [4].

Самооцінка людини формується під впливом різних чинників. І незалежно від того, які судження лежать в основі самооцінки, власної чи інших людей, вона завжди має суб'єктивний характер. D.Wexler (1991) відмічає, що позитивна самооцінка підлітка, прийняття його однолітками та популярність в їхньому середовищі залежить у високій мірі від його фізичної привабливості. Це і є одним із важливих компонентів підліткових взаємовідносин. Від рівня адекватності фізичного «Я» залежить направленість Я-концепції, самовідношення особистості.

Мета дослідження полягає у

вивченні гендерних відмінностей самооцінки фізичного «Я» школярів. Дослідження виконується в рамках науково-дослідної роботи, затвердженої в Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України: шифр 3.1. «Удосконалення програмно-нормативних основ фізичного виховання учбових занять» № 01110001733 УДК 796.077.5

Методи і організація дослідження. Для вирішення мети дослідження був використаний тестопитувальник Є.В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», який представляє собою модифікований варіант відомої методики А.М. Прихожан [3]. Опитувальник має 70 стверджень, які відносяться до сфери фізичного розвитку людини, та встановлює 10 показників фізичного розвитку та показник загальної самооцінки. Це: здоров'я, координація рухів, фізична активність, структурність тіла, спортивні здібності, фізичне «Я», зовнішній вигляд, сила, гнучкість, витривалість, самооцінка.

У дослідженні взяли участь школярі 5-11 класів у кількості 365 респондентів, серед них: 177 юнаків і 188 дівчат. З яких 88 респондентів займаються певним видом спорту (плавання, баскетбол, волейбол, атлетична гімнастика, боротьба, тхеквондо). Інші школярі відвідують звичайні заняття з фізичного виховання.

Результати дослідження та їх обговорення. Враховуючи, що кількість спостережень за респондентами достатньо велика, був проведений факторний аналіз, за результатами якого ми отримали два фактори. До I-го фактору увійшло 7 компонентів, які характеризують спортивну направленість респондентів: спортивні здібності, витривалість, фізична активність, координація рухів, сила, гнучкість, здоров'я. До II-го фактору увійшло 4 компоненти, які характеризують зовнішність респондентів: зовнішній вигляд,

**Кореляційні зв'язки між показниками самоопису фізичного розвитку
для респондентів середнього шкільного віку (хлопці)**

	здоров'я	координація рухів	фізична активність	стрункність	фізичні здібності	глобальне фізичне Я	зовнішній вигляд	сила	гнучкість	витривалість	самооцінка	загальний рівень
здоров'я	1,000	0,511	0,330	0,226	0,424	0,392	0,380	0,457	0,325	0,368	0,355	0,541
координація рухів		1,000	0,581	0,422	0,740	0,643	0,632	0,738	0,658	0,658	0,599	0,822
фізична активність			1,000	0,181	0,722	0,676	0,528	0,609	0,619	0,661	0,677	0,781
стрункність				1,000	0,511	0,573	0,574	0,392	0,259	0,424	0,479	0,556
фізичні здібності					1,000	0,782	0,791	0,799	0,594	0,702	0,688	0,895
глобальне фізичне Я						1,000	0,813	0,762	0,626	0,684	0,835	0,897
зовнішній вигляд							1,000	0,774	0,517	0,617	0,758	0,844
сила								1,000	0,627	0,778	0,712	0,881
гнучкість									1,000	0,626	0,654	0,760
витривалість										1,000	0,669	0,832
самооцінка											1,000	0,859
загальний рівень												1,000

глобальне фізичне «Я», самооцінка, стрункність.

Для класифікації спостережень за респондентами було зроблено кластерний аналіз даних двох факторів. В результаті чого ми отримали 4 кластери, які вмістили в себе акумуляцію впливу кожного з компонентів.

До I-го кластеру розподілені респонденти, у яких занижена самооцінка свого зовнішнього вигляду та надана об'єктивна оцінка своїх фізичних можливостей. Тобто такі школярі своє бажання займатися спортом та вдосконалювати спортивні здібності ставлять вище за свою зовнішність. До цього кластеру віднесено 48 респондентів. Серед них – 21 юнаків і 27 дівчат. Від загальної кількості респондентів це складає 13,1 %.

До II-го кластеру віднесені респонденти, які мають завищену оцінку своїх фізичних можливостей та дещо завищену оцінку зовнішніх даних. Тобто для таких

школярів має однакове значення як їхні досягнення у спортивній діяльності, так і їх зовнішній вигляд. Таких респондентів 182 особи. З них – 115 юнаків і 67 дівчат. Це складає 49,8 % від загальної кількості респондентів, які взяли участь у дослідженні.

До III-го кластеру були віднесені респонденти із заниженою оцінкою своїх фізичних можливостей та дещо заниженою оцінкою своєї зовнішності. Але все ж таки власний зовнішній вигляд для них має більше значення, ніж власні спортивні досягнення та здібності. Таких респондентів у нашому дослідженні 81 особа, з яких 31 юнак та 50 дівчат. Це склало 21,1 % від загальної кількості респондентів.

До IV-го кластеру увійшли байдужі школярі, які не мають бажання а ні займатися спортом, слідкувати за своїм зовнішнім виглядом. Серед них 10 хлопців і 44 дівчини, що склало 14,7 % від загальної кількості респондентів.

Із загальної кількості респондентів (365 осіб) практично 50% юнаків і дівчат, для яких однаково важливо займатися спортом, вдосконалювати себе фізично та слідкувати за своїм зовнішнім виглядом, більшість з них – хлопці та юнаки, які врівноважені у своїх пріоритетах. Серед 115 респондентів – 33 хлопця молодшого шкільного віку, 51 респондент віком 14-15 років та 31 юнак старшого шкільного віку (16-17 років). Враховуючи той факт, що в дослідженні брало участь 177 юнаків, то це склало 65 %, дівчат – 35 % (від загальної кількості респондентів). Серед респондентів, для яких однаково важливо підтримання іміджу та зовнішнього виду та водночас – вдосконалення свого фізичного «Я», юнаків більша кількість, ніж дівчат.

Для отримання більш детальної інформації нами було проведено кореляційний аналіз між показниками самоопису фізичного розвитку респондентів.

**Кореляційні зв'язки між показниками самоопису фізичного розвитку
для респондентів середнього шкільного віку (дівчата)**

	здоров'я	координація рухів	фізична активність	стрункість	фізичні здібності	глобальне фізичне Я	зовнішній вигляд	сила	гнучкість	витривалість	самооцінка	загальний рівень
здоров'я	1,000	0,401	0,430	0,484	0,396	0,427	0,345	0,394	0,267	0,487	0,339	0,595
координація рухів		1,000	0,565	0,393	0,746	0,431	0,301	0,604	0,683	0,747	0,486	0,750
фізична активність			1,000	0,337	0,796	0,426	0,131	0,625	0,634	0,734	0,299	0,726
стрункість				1,000	0,406	0,659	0,749	0,297	0,480	0,474	0,563	0,695
фізичні здібності					1,000	0,632	0,368	0,768	0,688	0,847	0,596	0,868
глобальне фізичне Я						1,000	0,749	0,620	0,558	0,604	0,795	0,822
зовнішній вигляд							1,000	0,319	0,388	0,375	0,683	0,637
сила								1,000	0,576	0,808	0,695	0,802
гнучкість									1,000	0,771	0,513	0,781
витривалість										1,000	0,696	0,904
самооцінка											1,000	0,793
загальний рівень												1,000

Аналіз кореляційних зв'язків проводився окремо – за результатами тестування школярів різних вікових категорій. Спочатку порівнюємо кореляційний зв'язок показників самоопису фізичного розвитку респондентів молодшого шкільного віку.

Була виявлена певна різниця у кореляційних зв'язках між показниками самоопису хлопців і дівчат 10-12 років. Так, хлопці фізичну координацію рухів пов'язують із наявністю силових якостей, а дівчата – виключно зі своїм зовнішнім виглядом. У цьому випадку можна припустити вплив гендерних стереотипів на самоопис фізичного розвитку. Також виявлено, що хлопці власну самооцінку безпосередньо пов'язують зі своєю силою та фізичною активністю. В свою чергу, для дівчат ці показники не мають великого значення. На власна самооцінку у хлопців сильний вплив має «глобальне фізичне «Я» ($r = 0,761$), у дівчат: «зовнішній вигляд» ($r = 0,714$) і «координація рухів» ($r = 0,753$).

Нами встановлено, що на загальну самооцінку хлопців молодшого шкільного віку впливає більше показників, ніж у дівчат.

Для респондентів середнього шкільного віку (13 – 15 років) відмінності у кореляційних зв'язках між показниками самоопису представлені у таблицях 1 та 2.

У юнаків середнього шкільного віку показник «здоров'я» корелює з усіма показниками самоопису окрім показника «стрункість». У дівчат даний показник корелює з усіма показниками самоопису, окрім показника «гнучкість». У юнаків «фізична активність» корелює також з усіма показниками самоопису, окрім показника «стрункість». У дівчат «фізична активність» корелює з усіма показниками самоопису фізичного розвитку, окрім показника «зовнішній вигляд».

Порівнюючи результати дослідження дівчат та юнаків старшого шкільного віку, виявили суттєву різницю у кореляції показників. У юнаків сильний

зв'язок між «глобальне фізичне «Я» та «зовнішній вигляд» ($r = 0,838$), Натомість, у дівчат такий взаємозв'язок дуже низький ($r = 0,289$). Але у них високий кореляційний зв'язок простежується між «глобальне фізичне «Я» та «самооцінка» ($r = 0,714$). Юнаки своє здоров'я асоціюють із власною самооцінкою і такими фізичними якостями: координацією рухів і гнучкістю, а дівчата – з фізичною активністю та власними фізичними здібностями. Звертає на себе увагу те, що у дівчат на загальний рівень самоопису, окрім глобального фізичного «Я» та фізичних здібностей, впливає «координація рухів» ($r = 0,783$). У юнаків цей показник значно нижчий ($r = 0,647$). Цікавим є той факт, що в юнаків показник «зовнішній вигляд» має досить високий коефіцієнт кореляції з загальним рівнем самоопису ($r = 0,486$), який значно перевищує показники дівчат.

За результатами досліджень ми виявили суттєві гендерні відмінності у кореляційних зв'язках

показників самоопису респондентів, які займаються та не займаються спортивною діяльністю. У дівчат-спортсменок середнього шкільного віку на загальний рівень самооцінки впливає «витривалість» ($r = 0,976$), «самооцінка» ($r = 0,917$), та «зовнішній вигляд» ($r = 0,963$). У дівчат, які не займаються спортом, найбільше на загальний рівень самооцінки впливає показник «здоров'я» ($r = 0,648$), якого не має в даному кореляційному зв'язку у спортсменок. На самооцінку спортсменок старшого шкільного віку найбільше впливають такі чотири показники: «зовнішній вигляд» ($r = 0,890$), «витривалість» ($r = 0,883$), «глобальне фізичне «Я»» ($r = 0,801$) та «сила» ($r = 0,740$). А у дівчат, які не займаються спортивною діяльністю, на самооцінку суттєво впливає тільки показник «глобальне фізичне «Я»» ($r = 0,793$).

У юнаків, які займаються спортом, значно вищі основні показники, які впливають на загальний рівень самооцінки, ніж у тих юнаків, які спортом не займаються: «витривалість» ($r = 0,808$ проти $r = 0,734$), «сила» ($r = 0,787$ проти $r = 0,676$), «гнучкість» ($r = 0,700$ проти $r = 0,618$) та «самооцінка» ($r = 0,719$ проти $r = 0,508$). Але показники «здоров'я», «стрункність» і «координація рухів» у юнаків, які спортом не займаються, значно вище, ніж у спортсменів: «стрункність» ($r = 0,555$ проти $r = 0,164$), «здоров'я» ($r = 0,530$ проти $r = 0,259$), «координація рухів» ($r = 0,882$ проти $r = 0,492$). У юнаків, які займаються спортивною діяльністю, прослідковується сильний кореляційний зв'язок між зовнішнім виглядом і рівнем самооцінки ($r = 0,674$). А в юнаків, які не займаються спортом, цей взаємозв'язок слабкий ($r = 0,312$).

Якщо порівнювати у гендерному аспекті старшокласників, то в юнаків, які не займаються спортом, ми бачимо сильний кореля-

ційний зв'язок між фізичними здібностями та зовнішнім виглядом ($r = 0,792$), а у дівчат цей показник низький ($r = 0,378$). У дівчат старшого шкільного віку (16-17 років), які не займаються спортом, на відміну від юнаків, які не займаються спортом, прослідковується сильний кореляційний зв'язок між «здоров'ям» і «витривалістю» ($r = 0,831$). Натомість, а у юнаків цей зв'язок слабкий ($r = 0,368$). У дівчат-спортсменок існує кореляція між показниками «стрункність» та «глобальне фізичне «Я»» ($r = 0,899$), у хлопців цей зв'язок слабкий ($r = 0,668$). Також корелюють між собою «стрункність» і «зовнішній вигляд» ($r = 0,883$) і «самооцінка» ($r = 0,916$). У юнаків ці показники нижчі ($r = 0,548$) та ($r = 0,237$).

Аналіз результатів проведеного дослідження і досліджень вітчизняних та іноземних авторів свідчить про наявність гендерних відмінностей у юнаків і дівчат при самооцінці свого фізичного «Я». За результатами досліджень таких іноземних фахівців, як Мордох, Дікенсон та Спаркес, Генрі встановлено суттєву різницю у самооцінці учнів рухової підготовленості, починаючи з двох останніх класів початкової школи. Хлопці більш емоційно, ніж дівчата переносять свої поразки як у індивідуальних, так і командних спортивних змаганнях. Дослідники вказують на те, що дівчата мають занижену самооцінку власних фізичних можливостей, у той час, як у хлопців спостерігається протилежна тенденція. Якщо порівнювати дані вищевказаних науковців з отриманими результатами нашого дослідження, то ми не можемо стверджувати, що у дівчат занижена самооцінка. Вона має досить високий рівень, особливо у дівчат-спортсменок. Але ми виявили певну різницю у кореляційних зв'язках між показниками самоопису хлопців і дівчат.

Дослідження Цибульської В.В., яка при вивченні мотива-

ції до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів педагогічних вузів проводила дослідження самооцінки фізичного розвитку студенток денної та заочної форм навчання, визначили, що студентки II курсу оцінюють координацію рухів найнижче з усіх показників самоопису. А такий показник, як «стрункність» у дівчат також безпосередньо впливає на загальний рівень Але, як зазначив Є.П. Ільїн, питання про статеві відмінності самооцінки юнаків і дівчат потребує більш детального розгляду. Науковець вважає, що його слід розглядати у двох аспектах. По-перше, як вони (респонденти) розглядають свій образ «Я», по-друге, хто з них себе оцінює більш адекватно [11]. Ми згодні з такою думкою, але дані, що отримують науковці, вірогідно, залежать ще і від використаних методик дослідження, якостей респондентів, що оцінюються, та від віку досліджуваних.

Висновки.

Отримані результати наукового експерименту надають нам право стверджувати про існування суттєвих гендерних відмінностей у кореляційних зв'язках між показниками самоопису респондентів різних вікових категорій, що має безпосередній вплив на рівень загальної самооцінки юнаків та дівчат. Хлопці самооцінку безпосередньо пов'язують зі своєю силою та фізичною активністю, дівчата – із зовнішністю та координацією рухів. Також нами встановлено, що на загальну самооцінку хлопців молодшого шкільного віку впливає більше показників, ніж у дівчат

При порівнянні кореляційних зв'язків показників самоопису фізичного розвитку респондентів, що займаються та не займаються спортом, також були виявлені певні гендерні відмінності, що суттєво відрізняють становлення до свого фізичного «Я» юнаків і дівчат, котрі займаються спортом, від тих, які не займають-

ся спортивною діяльністю.

Аналіз результатів нашого дослідження, а також досліджень вітчизняних та іноземних науковців свідчать про наявність проблеми існування гендерних стереотипів і дисбалансу у фізичному вихованні підлітків.

Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо за доцільне необхідність розробки концепції гендерного підходу у фізичному вихованні, що надасть змогу сприяти розвитку індивідуальних схильностей і здібностей учнів різної статі, подоланню статево-рольових стереотипів та більш ефективному формуванню у них цінностей фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Подальші наші дослідження будуть присвячені порівнянню результатів самоопису фізичного розвитку з результатами контрольних нормативів з фізичного виховання юнаків і дівчат з метою визначення адекватності самооцінки фізичного розвитку школярів.

Література

1. Бабешко О. Гендерні засади побудови змісту фізичного виховання школярів / О. Бабешко // Фізичне виховання в школі. - № 4, 2006. - с. 50 -53.
2. Бернс Р. Развитие я-концепции и воспитание: Учебное пособие для вузов / Р. Бернс. - М.: «Прогрес», 1986. - 421 с.
3. Боченкова Е.В. Самоописание физического развития: опросник: Мет. Пособие / Е.В. Боченкова. - Краснодар: КГАФК, 2000. - 26 с.
4. Євстігнєєва І.В. Гендерне

виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури. Автореферат на здобуття наукового ступеню кандидата пед. наук: 13.00.07 / І.В. Євстігнєєва. - Луганск, 2012. - 23с.

5. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин - СПб: Питер, 2010. - 688 с.
6. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. / В.П. Кравець. - Т.: Джура, 2003. - 416 с.
7. Марченко О.Ю. Особенности проявлений феминности и маскулинности у подростков / О.Ю. Марченко // Спортивный вестник Приднпров'я: науково-практичний журнал, 2013. №1. - с. 66-69.
8. Марченко О.Ю. Гендерні відмінності ставлення школярів до фізкультурно-спортивної діяльності / О.Ю. Марченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал, 2013. - №1. - с. 47-51.
9. Марченко О.Ю. Гендерные особенности мотивации школьников к занятиям физической культурой и спортом / О.Ю. Марченко // Научное издание: Университетский спорт в современном образовательном социуме: материалы Междунар.науч.-практ. конф., Минск, 23-24 апр. 2015 г.: в 4 ч. / Белорус. гос. ун-т физ. Культуры. - Минск: БГУФК, 2015. - №2. С. 157-161.
10. Фашук О.В. Гендерні особливості фізичного виховання підлітків : автореф. дис.

на здобуття ступ. кандидата наук з фізичного виховання і спорту: 24.00.02 / О.В. Фашук - Івано-Франківськ, 2011. - 24 с.

11. Федоренко Є.О. Формування мотивації до спеціально організованої рухової активності старшокласників. Автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / Є.О. Федоренко - Дніпрпетровськ, 2011. - 23с.
12. Цибульська В.В. Формування мотивації до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів педагогічних спеціальностей на різних формах навчання : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / В.В. Цибульська - Дніпрпетровськ, 2015. - 21 с.
13. Штылева Л.В. Почему учителю XXI века необходимо знать про «гендер» и обладать гендерным измерением в работе с детьми / Л.В. Штылева //Внедрение гендерных курсов в систему среднего образования: метод. Пособие. - Иваново, 2000. - с. 10-18.
14. Bem S.L. The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality. New Haven, CT: Yale University Press. 1993. 470 p.
15. Liem J.H., O'Toole J.G., James J.B. The need for power in women who were sexually abused as children: An exploratory study // Psychol. Women * Quart. 1992. V. 16 № 3. P. 467-480.

